

Моя профессиональная
карьера

ISSN

INTERNATIONAL
STANDARD
SERIAL
NUMBER

ISSN

2782-4365

Проверить
номер:

Научно-образовательный электронный журнал

ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА В XXI ВЕКЕ

Выпуск №75-3 (том 2)
(июнь, 2026)

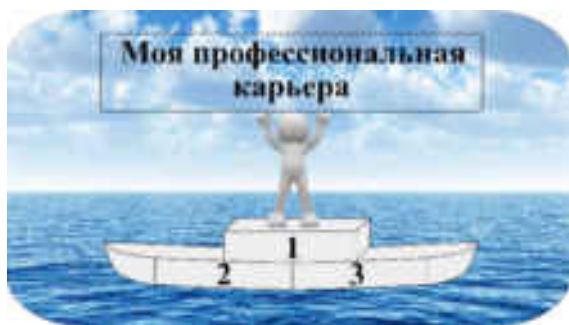

Google
Scholar

Периодичность выпуска: 1 раз в неделю

Сайт: mpcareer.ru/oinv21veke. Почта: obrmpcareer@mail.ru

Международный научно-образовательный
электронный журнал
«ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА В XXI ВЕКЕ»

ISSN 2782-4365

УДК 37

ББК 94

**Международный научно-образовательный электронный журнал
«ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА В XXI ВЕКЕ». Выпуск №75-3 (том 2) (июнь,
2026). Дата выхода в свет: 22.06.2026.**

Журнал объединяет авторов на территории стран СНГ и помогает обмениваться передовыми научно-образовательными исследованиями.

Содержит научные работы отечественных и зарубежных авторов по экономическим, техническим, философским, юридическим и другим наукам.

Миссия научно-образовательного электронного журнала «ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА В XXI ВЕКЕ» состоит в поддержке интереса читателей к оригинальным исследованиям и инновационным подходам в различных тематических направлениях, которые способствуют распространению лучшей отечественной и зарубежной практики в интернет пространстве.

Целевая аудитория журнала охватывает работников сферы науки и образования (педагоги, учителя, ученые, преподаватели, научные сотрудники, бакалавры, магистранты, аспиранты).

Материалы публикуются в авторской редакции. За соблюдение законов об интеллектуальной собственности и за содержание работ ответственность несут авторы работ. Мнение редакции может не совпадать с мнением авторов научных работ. При использовании и заимствовании материалов ссылка на издание обязательна.

© ООО «МОЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ КАРЬЕРА»

© Коллектив авторов

Алламырадов Мейлис ИНФЛЯЦИЯ И ЕЁ ВЛИЯНИЕ НА ЭКОНОМИКУ И УРОВЕНЬ ЖИЗНИ	276
Кертиев Керим Аннабайрамович СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ НАЛОГОВЫХ СТИМУЛОВ: ОПЫТ ТУРКМЕНИСТАНА	280
Кертиев Керим Аннабайрамович НАЛОГОВОЕ СТИМУЛИРОВАНИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ: ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ	288
Розыева Энеш, Аллабердиева Айнур МОДЕРНИЗАЦИЯ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЁТА В СОВРЕМЕННОЙ ЭКОНОМИКЕ	299
Розыева Энеш Амангельдыевна, Аннамухаммедов Оразмухаммет НАЛОГ КАК СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЙ ИНСТИТУТ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВАНИЯ И ПАРАДИГМАЛЬНЫЕ ВЫЗОВЫ В СИСТЕМЕ СОВРЕМЕННОГО НАУЧНОГО ЗНАНИЯ	308
Сердаров Мухамметгельди ВЛИЯНИЕ ЦИФРОВИЗАЦИИ БИЗНЕС-МОДЕЛЕЙ НА ЭКОНОМИЧЕСКИЙ РОСТ	315
Гылыджова Улькер СОВРЕМЕННЫЕ ФОРМЫ БЕЗНАЛИЧНЫХ ПЛАТЕЖЕЙ	323
Бабахан Джораев, Мовламкулы Хезретов ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА – ГЛОБАЛЬНАЯ ПРОБЛЕМА СОВРЕМЕННОСТИ	327
Чарыева Айджерен ОТСЛЕЖИВАНИЕ И ИЗУЧЕНИЕ ПСИХИЧЕСКОГО И ФИЗИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ	336
Xudayberdiyev Umar STATISTIKA FANINING BOSHQA FANLAR BILAN O‘ZARO BOG‘LIQLIGI	344
Xudayberdiyev Umar, Xudoyberdiyeva Marifat Umarovna STATISTIK KUZATISH, UNING MOHIYATI VA ASOSIY SHAKLLARI	347
Xudayberdiyev Umar, Xudoyberdiyeva Marifat Umarovna STATISTIK KUZATISHNING TURLARI VA USULLARI	353
Xudayberdiyev Umar, Xudoyberdiyeva Marifat Umarovna STATISTIK KO‘RSATKICHLAR MOHIYATI VA TURLARI»	357
Xudayberdiyev Umar, Xudoyberdiyev Akmal Umarovich O‘RTACHA MIQDORLARNING MOHIYATI, AHAMIYATI VA TURLARI	360

ФИО автора(-ов): *Xudayberdiyev Umar*

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti

i.f.n., dotsent. «Iqtisodiy tahlil va statistika» kafedrası

Xudoyberdiyeva Marifat Umarovna

Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va

biotexnologiyalar universiteti assistenti

Название публикации: «STATISTIK KUZATISH, UNING MOHIYATI VA ASOSIY SHAKLLARI»

Statistik kuzatish har qanday statistik tadqiqot ishlarining dastlabki, birinchi bosqichidir.

Statistik kuzatish deb, ijtimoiy hayot xodisa va jarayonlari to'grisidagi ma'lumotlarni muntazam ravishda rejali, ilmiy asosda to'plashdir.

Statistik kuzatish tamoyillarga to'liq amal qilish har tomonlama to'liq va ishonchli ma'lumotlarning hosil qilinishiga imkon beradi.

Kuzatishdan to'g'ri va ishonchli ma'lumotlar olinsagina, ijtimoiy- iqtisodiy hodisalar holati va o'zgarishi to'g'risida to'g'ri xulosalar qilish mumkin bo'ladi. Agarda kuzatish davrida noaniq va to'liq bo'lmagan ma'lumotlar olinsa, bu ma'lumotlar asosida qilingan natijalar va xulosalar noaniq yoki noto'g'ri bo'lib, salbiy oqibatlarga olib keladi. Shuning uchun ham statistik kuzatishni o'tkazishda quyidagi ilmiy talab va tamoyillarga asoslanish lozim:

- statistik kuzatish ma'lumotlarini bir-biri bilan bog'langan va bir butunlikda bo'lgan voqyea-hodisalar bo'yicha qayd qilish zarur. Masalan, ishlab chiqarish korxonasining mahsulot hajmini o'rganish lozim bo'lsa, bu mahsulotni ishlab chiqarish uchun xom ashyoning yetarli ta'minlanganligi, asbob-uskunalarining borligi, tajribali mutaxassis xodimlarning mavjudligini ham o'rganish (ma'lumotlar olish) kerak bo'ladi;
- kuzatishdan olinadigan ma'lumotlar zamon (vaqt) va makonda (hududda) taqqoslama bo'lishi kerak;
- kuzatishdan olingan ma'lumotlar voqyea-hodisalarni real ifodalash, haqqoniy

va ishonchli bo'lishi lozim;

- o'rganilishi lozim bo'lgan voqea-hodisalar to'g'risidagi ma'lumotlar yagona (bir xil) dastur va metodologiya (uslub) bilan kuzatishdan o'tkazilgan bo'lishi shart. Boshqacha bo'lsa ularni taqqoslab bo'lmaydi, xulosalar chiqarish ham qiyinlashadi;
- kuzatish o'tkazishning hozirgi zamon talablaridan biri ma'lumotlarni olishning tezkorligi (operativligi) va qayta ishlanishidir. Boshqaruv xodimlari to'g'ri qarorlar qabul qilish va tegishli choralar ko'rish uchun xodisalar to'g'risida haqqoniy va tezkor ma'lumotlar lozim bo'ladi.
- Demak, statistik kuzatishda: ishonchlilik, xolislik, beg'arazlik, dolzarblik, qulaylik, oshkoralik va tezkorlik kabi asosiy tamoyillarga rioya qilinishi lozim bo'ladi.
- Statistik kuzatish bir qator belgilariga qarab; jumladan tashkiliy shakllari, kuzatish turlari, ma'lumotlar manbalari va ma'lumotlarni to'plash usullariga qarab tasniflanadi, (1-qarang).
- Statistik kuzatishning ob'ekti (ya'ni statistik to'plam), birligi, to'plam belgilari singari asosiy tushunchalarni to'liq tasavvur qilish muhimdir.
- Statistik kuzatishning ob'ekti, ya'ni statistik to'plam deb, kerakli ma'lumotlar to'plash lozim bo'lgan ko'plab hodisa va jarayonlarga aytiladi.
- Statistik kuzatish ob'yektini to'g'ri aniqlash va chegaralarini belgilash muhimdir.
- Mazkur to'plamning elementlari statistik kuzatishning birliklari deb aytiladi.
- Masalan, statistik kuzatish ob'ekti aholi bo'lsa, statistik kuzatish birligi bo'lib esa, ko'zda tutilgan maqsadga qarab, alohida oila yoki shaxs bo'lishi mumkin.
- Statistik kuzatishning har birligining xususiyatlari (harakterli tomonlari yoki boshqa xususiyatlari)ni ifodalovchi aniqlanishi, o'rganishi lozim bo'lgan miqdoriy tasvirini ko'rsatuvchi tushuncha **to'plam belgisi** deb aytiladi.
- Belgilar o'z navbatida sifat (atributiv) belgilar va miqdoriy belgilarga bo'linadi.
- **Sifat (atributiv)** belgilar bo'lib, hodisa va jarayonlarning mohiyatini ifodalovchi ko'plab tushunchalardan tashkil topgan belgilar tushuniladi,

masalan turli kasblar.

- **Miqdoriy belgilar** esa, ularning mohiyati son jihatdan ifodalanishi mumkin bo'lgan belgilardir. Masalan, ish haqining miqdori va hokazo, shu singarilar.
- Kuzatish birligi to'g'risida ma'lumotlar keladigan manba hisobot (hisob) birligi deb aytiladi. Masalan, ish vaqtidan foydalanishni statistik kuzatishda statistik kuzatish birligi bo'lib, ishlovchi xodim, hisobot birligi esa, u xodim ishlaydigan korxona yoki tashkilot bo'ladi, o'rganiladigan belgi bo'lib esa ish vaqtidan foydalanish usuli bo'lib hisoblanadi.
- Faktlarni hisobga olish va boshlang'ich ma'lumotlarni yig'ish har doimo atroflicha o'ylanilgan va ilmiy asoslangan bo'lishi lozim.

Statistik kuzatish turli sharoit va faktlar bilan bog'liq bo'lgan ommaviy kuzatishdir. Bu nihoyatda murakkab, statistik ishlarning o'ta muhim, javobgarli bosqichidir.

Bu bosqichda shakllanadigan, yuzaga keladigan dastlabki ma'lumotlar keyingi bosqichda qayta ishlovdan o'tadi. Statistik ma'lumotlardan chiqariladigan xulosalarning ishonchliligi va to'g'riligi, statistik kuzatish paytida olingan ma'lumotlarning haqqoniyligiga bog'liq.

Har qanday statistik kuzatishda amalga oshiriladigan ishlarning quyidagi uch bosqichi farq qilinadi:

- kuzatishga tayyorgarlik;
- ma'lumotlarni bevosita yig'ish;
- qayta ishlov berishdan oldin, to'plangan ma'lumotlarni nazorat qilish.

Kuzatishga tayyorgarlik kuzatish dasturini ishlab chiqarishdan iborat bo'lib, u kuzatish maqsadi va vazifalari, hamda tashkiliy rejasiga bog'liqdir. Ma'lumotlar mazmuni, ularni olish usuli, qanday qilib tashkil qilinishi va ma'lumotlarni tekshirilishi bilan bog'liq bo'lgan masalalar hal etilishi lozim. Statistik kuzatish to'plangan ma'lumotlarni keyinchalik qayta ishlash bilan bog'liq bo'lgan masalalarni ham hal etishi lozim.

Statistik kuzatishning muhim vazifasi bo'lib, hodisa va jarayonlarning haqiqiy holatini aks ettiruvchi, ishonchli ma'lumotlarni to'plashdan (yig'ishdan) iboratdir. Shuningdek ma'lumotlar to'liq va iloji boricha qisqa muddatlarda to'planishi talab qilinadi.

Statistik kuzatishning ilmiy asosda tashkil qilinishi ob'ektiv to'g'ri ma'lumotlarni to'plash imkonini beruvchi sharoitni yaratib beradi.

Boshlang'ich statistik ma'lumotlar statistik tadqiqotchilarining poydevoridir, chunki nuqsonli boshlang'ich ma'lumotlar keyingi xulosalarga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Boshlang'ich statistik ma'lumotlarni yig'ishning quyidagi **ikki shakli**:

1. Korxona va tashkilotlardan muntazam ravishda olinadigan statistik hisobotlar.
2. Maxsus tashkil etilgan statistik kuzatish mavjud.

Hisobot, bu davlat statistika organlari belgilangan muddatlarda korxona va muassaslardan olib turadigan, oldindan tasdiqlangan shakldagi statistik kuzatish shaklidir. Statistik hisobotlar faoliyat yurituvchi sub'ektlar (korxonalar, tashkilotlar, muassasalar, firmalar va shu kabilar) faoliyatining ko'rsatkichlari haqidagi boshlang'ich ma'lumotlarni to'plash imkoniyatini yaratadi. Sub'ektlar turli faoliyatlar (mahsulot ishlab chiqarish, qurilish transport va boshqa turli xizmatlar) bilan shug'ullanganligi sababli, ularning faoliyat ko'rsatkichlarini ifodalash uchun turli xildagi (nomdagi) hisobotlardan foydalaniladi. Hisobotlarni O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi tasdiqlaydi. Hisobotlar asosida juda ko'p ijtimoiy-iqtisodiy voqea-hodisalar to'g'risidagi ma'lumotlar to'planadi va ular statistik ma'lumotlarning (axborotlarning) asosini tashkil etadi. Hozirgi paytda statistik hisobotlarni statistik organlarga elektron tarzda topshirish yo'lga qo'yilgan.

Statistik hisobot – statistik kuzatishning asosiy shaklidir. Lekin, bozor iqtisodiyoti munosabatlarining respublikamizda shakllanib borishi, mulkning davlat tasarufidan chiqarilishi natijasida turli mulk shakllarining yuzaga kelishi iqtisodiyotini xalq xo'jaligi tarmoqlari, shuningdek korxona va firmalarni

boshqarish uchun zarur bo'ladigan ma'lumot manbai sifatida, statistik hisobotlarni yetarli emasligini kundalik amaliyot ko'z oldimizda namoyon qilib bermoqda. Shu sababli, rivojlangan mamlakatlar amaliy tajribasidan ko'rinib turibdiki, bozor iqtisodiyoti sharoitida ma'lumotlarni to'plashning asosiy va muhim shakli bo'lib, maxsus tashkil etilgan statistik kuzatish maydonga chiqmoqda.

Maxsus tashkil etilgan statistik kuzatish yordamida vaqti-vaqti bilan aholi ro'yxati, qoramollar, mevali daraxtlar hisobga olinadi, turli xildagi ijtimoiy kuzatishlar, sanoat jixozlari va shu singari ishlar xalq xo'jaligining turli tarmoqlarida amalga oshiriladi. Ishchi-xizmatchi va tadbirkorlar oila byudjetlarining statistikasi natijasida xalq faravonligi, iste'mol darajasi va shu singari ishlarga baho beriladi.

Maxsus tashkil etilgan statistik kuzatish natijasida statistik hisobotlarda aks etilmagan ommaviy-ijtimoiy hodisa va jarayonlar to'g'risidagi ma'lumotlar to'planadi. Bu esa ayniqsa erkin raqobatga asoslangan bozor iqtisodiyoti sharoitida kichik va o'rta biznes faoliyatining yanada rivojlanishi uchun katta imkoniyatlar yaratib beradi.

Ayrim xollarda maxsus kuzatish usuli hisobot ma'lumotlarini ham qayta tekshirib turish imkonini beradi.

Maxsus tashkil etilgan kuzatish ma'lumotlari jamiyatni, uning turli tarmoqlarini asosli nazorat qilish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Abdullayev Yo., Pardayev M.K., Xudayberdiyev U. X., Aliyev B. Statistika. O'quvqo'llanma. T.: "Iqtisod-Moliya" 2011
2. Xudayberdiyev U.X., Xoliqulov A.N., Turdibekov YU.I. Statistika. O'quv-uslubiyqo'llanma. Samarqand, SamISI, 2012.
3. Xudayberdiyev U.X., Xoliqulov A.N., Babanazarova S.A. Statistika. O'quv-uslubiyqo'llanma. (2-qism) Samarqand, SamISI, 2014.

4. Xudayberdiev U.X. Statistika. O‘quv qo‘llanma. Samarqand, SamChTI, 2019.